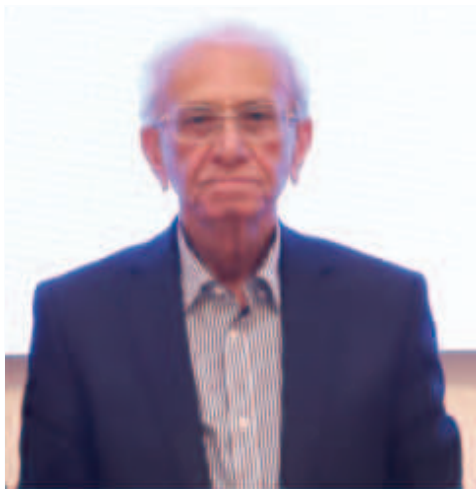

Əlirza Balayev

TÖHMƏTDƏN TÖHMƏTƏ

(*"Həyatın hər üzü"* adlı
sənədli romandan hissə)

İlk şiddətli töhmət – birinci dərəcəli fəhlə ikən

...1960-cı ildə Bakının Orconikidze (indiki Suraxanı) rayonunun Kirov (indiki Yeni Suraxanı) qəsəbəsidəki Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmyerlimiz Əmi Məmmədov adına orta məktəbi bitirib, Sergey Mironoviç Kirov (*Сергей Миронович Киров*) adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsinə daxil olmaq üçün sənəd verdim.

Bu o zaman idi ki, SSRİ-nin rəhbəri, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin (Sov. İKP MK) birinci katibi Nikita Sergeyeviç Xruşşov (*Никита Сергеевич Хрущев*) Stalin diktaturasından sonrakı müəyyən dövrdə (təxminən 5-6 il) cəmiyyəti liberallaşdırmaq [*Илья Еренбургин (Илья Эренбург)* həmin dövrü təsvir edən *"Отменелъ"* povestinin adı ilə Azərbaycan dilində *"Mülayimləşmə"* adlanırdı] sahəsindəki müstəsna xidmətləri ilə yanaşı, böyük bir ölkəni bütün sahələri ilə (təhsil də daxil) eksperiment meydanına çevirmişdi. Sonrakı illərdə Qərbi dövlətləri kəşfiyyatlarının yüksək vəzifəli şəxsləri öz memuarlarında təxminən eyni məzmunlu belə bir fikir yazırdılar: "Xruşşovu xarici səfərlərində sovet kəşfiyyatından daha çox biz qoruyurdur ki, başından bir tük də əskik olmasın." Haqlı idilər. Çünki Xruşşov Siyasi Bürosu ilə birlikdə Qərbin elə təkcə mərkəli "sürətlə silahlanma siyasəti" nə elə uymuşdu ki, böyük bir dövləti militarizmə və təbii nəticəsi olaraq iqtisadi tənəzzülə sürükləməklə Qərbin mənafeyinə xidmət edirdi.

1958-ci il dekabrın 24-də beşinci çağırış SSRİ Ali Sovetinin ikinci sessiyasının gündəliyinə "Məktəbin həyatla əlaqəsini möhkəmlətmək və SSRİ-də xalq maarifi sistemini daha da inkişaf etdirmək haqqında SSRİ Qanunu"nun Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti tərəfindən irəli sürülmüş, ümumxalq müzakirəsində bəyənilmiş [yalnız akademik Andrey Dmitriyeviç Saxarov (*Андрей Дмитриевич Сахаров*) mətbuatda bir neçə həmkarı ilə fərqli mülahizə bildirmişdi] layihəsi də daxil edilmişdi. Qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı SSRİ təhsil naziri Vyacheslav Petroviç Yelyutin (*Вячеслав Петрович Елютин*) çıxışında deyirdi: "Ali məktəblərə, kitablardan aldıkları biliklərdən başqa, heç bir əməli iş təcrübəsinə və fiziki əmək vərdişlərinə malik olmayan bir çox şəxslər qəbul edirlər... Ali məktəblərə qəbul zamanı əməli iş stajı olan adamlara üstünlük verəcəkdir." (*"Kommunist"* qəzeti, 25 dekabr 1958-ci il).

Sessiyada ertəsi gün qəbul edilmiş "Məktəbin həyatla əlaqəsini möhkəmlətmək və SSRİ-də xalq maarifi sistemini daha da inkişaf etdirmək haqqında SSRİ Qanunu"nun 28-ci maddəsində də təsbit olundu ki, "Ali təhsil müəssisələrinə qəbul zamanı əməli iş stajı olan şəxslərə üstünlük verilsin." (*Народное образование в СССР. Сб. Документов 1917-1973. Москва, "Педагогика", 1974, с.59; "Kommunist"* qəzeti, 26 dekabr 1958-ci il).

Dördüncü çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1959-cu il martın 25-də işə başlamış birinci

sessiyasında Nazirlər Sovetinin sədri Vəli Axundov "Məktəbin həyatla əlaqəsini möhkəmlətmək və SSRİ-də xalq maarifi sistemini daha da inkişaf etdirmək haqqında" məruzəsində deyirdi: "Ali məktəbin işində ən zəif cəhətlərdən biri tələbə qəbulunda olan nöqsanlardan ibarətdir. Ali məktəb tələbələri arasında bir çox adamlar vardır ki, onlar təhsildən başqa, cəmiyyət üçün heç bir faydalı əməklə məşğul olmamış, əmək məktəbi keçməmiş, həyatda bərkıyib mətinləşməmişlər... Ali məktəblərə, birinci növbədə, əməli iş stajı olan şəxslər qəbul ediləcəklər". ("Kommunist" qəzeti, 27 mart 1959-cu il).

Sessiyada qəbul edilmis "Məktəbin həyatla əlaqəsini möhkəmlətmək və Azərbaycan SSR-də xalq maarifi sistemini daha da inkişaf etdirmək haqqında Azərbaycan SSR Qanunu"nun 34-cü maddəsində də təsbit olundu ki, "Ali məktəblərə qəbul zamanı əməli iş stajı olan şəxslərə üstünlük verilməlidir". ("Kommunist" qəzeti, 2 aprel 1959-cu il). Göründüyü kimi, mənim qəbul imtahanı verəcəyim il qanunun ilk tətbiqinə təsadüf edirdi.

Qanunların tətbiqi haqqında müddəaları müttəfiq respublikaların nazirlər sovetləri təsdiq edirdilər. Mən Azərbaycan üzrə rəsmi sənədləri tapa bilmədim.

Azərbaycanda təcrübə belə idi ki, iki il iş stajı olanlar qanuni imtiyaza malik idilər. (Böyük Vətən müharibəsi iştirakçıları və Sovet Ordusu və Donanmasından tərxis olunanlar əvvəlki illərdən bəri imtiyaz sahibi idilər). Konkret nisbət də müəyyənləşdirilmişdi: ali məktəbə hər bir qəbul planına görə 80 faiz iki il və daha çox iş stajı olanlar, 20 faiz isə stajı olmayanlar qəbul olunmalı idi. Filfaka qəbul planı cəmi 25 nəfər idi. Yəni, mən 5 yerdən birini tuta bilərdim.

Rəsmi sənədlərə əlim yetməsə də, bu, digər mənbələrdə dolayısı ilə təsdiqini tapır. N.S.Xruşşov hələ 1957-ci il mayın 29-da Sov.İKP MK-da keçirilmiş müşavirədə demişdi: "Onilliyi bitirən istehsalata getməli və orda iki ildən az olmayaraq işləməlidir." (H.C. Хрущев. Два цвета времени. Документы из личного фонда Н. С. Хрущева. В 2-х томах. Т. 2. М., 2009, с. 141). Tatyana Vyacheslavovna Molçanova (Татьяна Вячеславовна Молчанова) "1950-1960-cı illərdə Leningrad ali məktəblərinə tələbə qəbulunun xüsusiyyətləri" adlı məqaləsində yazırdı: "Müsabiqədənəknər və birinci növbədə qəbul olunmaq imtiyazlarına malik şəxslərin (Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçıları, iki ildən az olmayaraq əməli iş stajı olanlar, həmçinin Sovet Ordusu və Donanmasından tərxis olunanlar) sayı fakültə üzrə qəbul planının 80 faizindən çox olanda rektorlara orta ümumtəhsil məktəblərinin ən bacarıqlı və layiqli məzunları üçün ayrılmış 20 faizdən kəsmək səlahiyyəti verildi." (<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-priyoma-studentov-v-leningskiye-vuzy-v-1950-1960-e-gody>).

Mən beş imtahan verməli idim. Ədəbiyyat yazılı (təklif olunan 3 mövzudan Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" əsəri haqqında inşa yazmış, 19-cu əsr Fransa yazıçısı və filosofu Fransua-Rene de Şatobriandan da sitat gətirmişdim, indiki kimi yadımdadır: "Mən ağılsızlıqdan tələyə inansaydım, onu adət-ənənələrdə axtarırdım") və şifahidən (Molla Pənah Vəqifin yaradıcılığı), SSRİ tarixindən (Napoleon ordusunun Moskvanı tutması; "Azərbaycan tarixi" fənni filfakda mən 5-ci kursda oxuyanda tədris olunmağa başlandı) və fransız dilindən (oxu və tərcümə) "5", sonuncu imtahandan – rus dilindən (imla yazı) "4" alaraq (yəni, indiki 672 bal), universitetə qəbul olunmadım.

Xruşşovun tətbiq etdiyi bu qaydanın adı məntiqi nəticəsi bu idi ki, zəif biliklilər (iki il stajı olanlar bəzi institutlarda bütün imtahanlardan həttə "3" alanda belə qəbul olunurdular) ali məktəbə daxil olub sabahın ortabab mühəndisi, müəllimi, həkimi və s. kimi fəaliyyət göstərə bilər, özlərinə tay mütəxəssislər istehsal edə bilər, ancaq sabahın yüksək səviyyəli mütəxəssisi ola biləcək bilikli orta məktəb məzunları bundan məhrum edilirdilər. Bu, SSRİ məkanında məskunlaşan bütün xalqların, o cümlədən rus xalqının gələcəyini kökündən baltalamaq idi. Bu, kommunist hakimiyyətinin bir neçə il ərzində həyata keçirdiyi və bəşəriyyət tarixində tətbiq edilən ən ədalətsiz qanunlardan biri idi.

Xəyalə qapılıraqla düşünürəm ki, mağaralarda yaşamış əcdadlarımız da belə ədalətsizliyə yol verməz, mamontla yaxşı daş atanla pis daş atanı bir-birindən ayırdılar...

... Bir qədər irəli gedib qeyd edim ki, 1963-cü ilin sentyabrında ADU-da filfakın ikinci kursunda qrupumuza rus dilindən yeni dərslər deməyə başlayan Mircavad Mövsümzadə (Ətağanın bacısı oğlu) tələbələrini səviyyəsinə öyrənmək məqsədilə bizə imla yazdırdı. Gimnaziya təhsili görmüş, sovet dövründən əvvəlki maarif ənənələri əsasında tərbiyə almış savadlı, hərtərəfli biliyə malik ustad müəllim ucaboylu, qədd-qamətli bir kişi idi. Sonrakı dərslərdə araşdırma zamanı tələbələrdən birini ayağa qaldırıb (Hüseynov Əjdər Misir oğlu idi, universiteti bizimlə bitirmədi, xatırlamıram nəyə görə), yazısından bəzi misallar çəkdi. O, "тог час" ("haman saat") əvəzinə "джаз" ("caz"), "барин" ("ağa") əvəzinə "баран" ("qoyun") və s. yazmışdı. Mircavad müəllimin sorğu-sualından sonra məlum oldu ki, həmin tələbə ötən

il stajı olmayanlar arasında daxil olmuş beş nəfərdən biridir və qəbul imtahanında rus dilindən “5” almışdır. Mircavad müəllim iki əlini başına çırparaq, “kül mənim başıma” dedi... Mənzərəni göz önünə gətirin. İri əllərin başa dəyən şappılıtısını eşidin. 10-12 tələbənin şok vəziyyətini təsəvvürünüza gətirin (dil dərslərində qrup iki yerə bölünürdü)... Mircavad müəllim dərindən duyurdu ki, bu, faciədir, məktəbi bərhad olmuş xalqın faciəsi...

Ailədə mənə münasib iş axtarmaq istəyəndə, dedim ki, özüm məşğul olacağam. Bir neçə müəssisəyə getdim, bəzilərinə direktorların da yanında oldum, iş olmadığını dedilər. Onların bəzisinin oğlu, bəzisinin nəvəsi yerində olardım. “Bizdə iş yoxdur” sözünü qəlb incitmədən də demək olardı...

Bir gün mənimlə orta məktəbi bitirmiş sinif yoldaşım ilə rastlaşdım. İşlədiyini bilib, buna necə nail olduğunu soruşdum. Öyrəndim və ertəsi gün pasportumun arasına 10 manat qoyub, Orconikidze rayonunun işə düzəlmə müvəkkiliyinə getdim. Suraxanı elektrik qatırı (xalq dilində “elektriçka”) stansiyasının ikinci mərtəbəsində yerləşirdi. Müdir orta yaşlı bir kişi idi. Pasportu açıb, onluğu götürdü. İşimiz çoxalıb bu günlər – dedi – ali məktəblərə qəbul ola bilməyənlər iş axtarır... Qardaşım Ağakazım universitetdən mənim imtahan qiymətlərimin yazıldığı arayış almışdı, müdirə göstərdim, təəccübləndi. Telefonu götürüb kiminləsə danışdı. Məni Əmirçandakı Geofizika Cihazları Zavodunun direktoru Bünyadovun yanına göndərdi. Onun qəbulunda oldum. Kimi işə çağırırdı, tapşırıq verdi, erməni soyadı da qulağıma dəydi. 1960-cı il oktyabrın 27-də işə başladım. 18 yaşı tamam olmayanlar işdən bir saat tez – saat 15.00-da çıxırdı. Sex rəisim Çesnokov soyadlı çox da yaşlı olmayan bir rus, müavini də gənc rus idi. Çesnokov məni şagird kimi (Əmək kitabçamda “birinci dərəcəli fəhlə” yazılıb) zavodun tornaçısı Raçik Aslanyana təhkim etdi...

* * *

Cansıxıcı vəziyyətə düşdüm. Bakı Xalq Komissarları Sovetinin sədri, Lenin tərəfindən Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fəvqəladə komissar təyin olunmuş Stepan Şaumyanın başçılıq etdiyi bolşevik-daşnak rejiminin 1918-ci ilin martında Bakıda azərbaycanlılara qarşı törətdiyi milli qırğında iki dayım – Zeydulla və Yəddulla, böyük əmim Sahib ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdilər. Üçünün də meyiti quyulardan tapılaraq, dəfn edilmişdi. Anam, daha çox mən balaca olanda, qardaşlarını yada salar, kövrəklər, gözləri yaşarardı. Atam da mənə böyük qardaşından danışar, gözləri yol çəkər, sanki bir möcüzə gözləyirmiş kimi qardaşının gözüne görünəcəyini umardı. Bəlkə də görünürdü...

Nuru Paşanın ordusunda vuruşmuş Qurban dayım mənə sentyabrın 15-də Bakını tutandan sonra erməni silahlılarına qarşı necə amansız olduqlarından, xalqımızın qisasını aldıqlarından danışardı. Həyatının son illərində mən artıq universitetin dördüncü, ya beşinci kursunda idim və həmişə gözləyirdim deyəcəkmi ki, qardaşlarımın intiqamını aldım. Demədi, heç vaxt demədi. Qardaşlarının adını övladlarına qoymaqla təsəlli tapmışdı...

Bu yerdə Məhəmməd Əsəd Bəyin Bakıda iki, ya üç dəfə çap olunmuş irihəcmli “Şərqdə neft və qan” kitabını xatırlamalı oluram. Kitab ötən əsrin otuzuncu illərinin əvvəlində Almaniyada çapdan çıxan kimi alman mətbuatı və ziyalıları onu “dərin nifrətlə” qarşılamışdı.

Məhəmməd Əsəd Bəy 15 sentyabrdan sonrakı günlərdə azərbaycanlıların dinc və əsir götürülmüş ermənilərə qarşı elə müdhiş davranışlarından yazır ki, əslində, onları misal gətirmək də mümkün deyil – qələm onları yazmaz. Ancaq oxucularda təsəvvür olsun deyə, bir-neçə cümləni qeyd edirəm: “Böyük qisas başladı. Sonrakı üç günün şahidləri xəbər verirlər ki, tarix müntəxəbatları buna bənzər qan selinə şahidlik etməmişdir... Planlı şəkildə bütün erməni evlərinə hücum çəkildi və onların sakinləri məhv edildi... Qaliblər indiyə qədər qarət edilməmiş erməni evlərini yağmaladılar... Bir neçə yüz erməni elə o saat öldürüldülər, onları iri şəhər meydanına gətirdilər və onlar burda əsgərlər tərəfindən keşik altında saxlandılar. Uşaqlı, qadın, qocalı hər müsəlman gəlib qan qisası barədə olan göstərişə əsasən tələb olunan sayda erməni öldürə bilərdi. Ermənilərin əl-qolu bağlanmışdı və qisasçının tələbi ilə xəncərlə birlikdə onun əlinə tapşırılırdı. Qan qisasının sübutunu evdə göstərmək üçün bəziləri öz paltarını düşmənin qanına batırırdı. Heç kimə imdad yeri qoyulmadı... Bəzi azərbaycanlılar təsəllilərini ermənilərin qarnını yırtmaqda, bağırsaqlarını çıxarıb onu bədənlərində dolamaqda və trafey kimi gəzdirməkdə tapdılar. Digərləri də düşmənin beynini bədənlərinə sürtdülər. (Məhəmməd Əsəd Bəy. *Şərqdə neft və qan*. Qafqazın Strateji Tədqiqatlar İnstitutu. Seriya: Qafqazın klassikləri. Bakı, “Nurlan”, 2005, səh. 244-247. Seriyanın məsul redaktoru: Eldar İsmayılov; Alman dilindən çevirəni: Çərkəz Qurbanlı; redaktorlar: Sərxan Abdullayev, Gülnəbər Pirnəzərova).

Məşhur Alman türkoloqu, Berlin Universitetinin professoru Q. Yaşke (G. Yaeschke) "Almanca nəşrlərdə Azərbaycan haqqında yazılanlar" adlı geniş icmal məqaləsində (məqalə əvvəlcə Berlində çıxan "İstiklal" qəzetinin 51-ci nömrəsində, sonra görkəmli türkoloq alim Əhməd Cəfəroğlunun təsisçisi və baş redaktoru olduğu "Azerbaycan Yurt Bilgisi"ndə çap edilmişdi) Azərbaycan xalqına qarşı qərzli mövqe tutan "əsər"lərə də münasibətini bildirmişdi. O, "Kiyev yəhudisi" adlandırdığı Leo Noissumbaumun (Leo Noussumbaum) "Əsəd Bəy" adı altında 1930-1931-ci illərdə buraxdığı "şayani-təəssüf" olan "Oel und Blut im Orient" ("Şərqdə neft və qan") və "Der Kaukasus. Seine Berge, Völker und Gesschichte" ("Qafqaz. Onun dağları, xalqları və tarixi") kitablarında Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyətinə aid iftiralara cavab verərək qeyd edirdi ki, Noissumbaum "əsərlərində o qədər vəhşi bir fantaziya bürüzə vermişdir ki, sadəcə bundan dolayı bu adam mötəbər bir müəllif olaraq hesab edilməz. Nə yaxşı ki, həm nüfuz sahibi olan bir çox alman ziyalı və həm də alman mətbuatı bu əsərləri dərin nifrətlə qarşıladı. Almaniyada baş verən milli inqilabın (1933-cü ildə Hitlerin *sosial-nasionalist partiyasının hakimiyyət başına gəlməsi nəzərdə tutulur* – Ə. B.) sevindirici bir cəhəti də budur ki, belə rəzil əsərlərin bu gün çap olunub yayılması imkanı artıq qalmamışdır" (Yaeschke G. *Azerbaycan haqqında almanca nəşriyyatın* // *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1934, № 25, s. 27-31).

Əhməd Cəfəroğlu da H. Münşinin 1930-cu ildə Berlində çap olunmuş "Die Republik Aserbeidschan: Eine geschichtliche und politische Skizze" ("Azərbaycan Respublikası: tarixi və siyasi очерк") adlı kitabına yazdığı resenziyada qeyd edirdi ki, əsər Azərbaycan tarixi və həyatının hər bir nöqtəsinə təmas etmiş və bilxassə Azərbaycanı Avropa mühitinə olduqca çirkin bir şəkildə tanıtmmaq istəyən, "Min bir gecə"ni andıran "Öl und Blut im Orient" ("Şərqdə neft və qan") əsərinin müəllifi – əsl yəhudi, adı türk olan Əsəd bəyin xətalərini həqiqi vəqiələrlə təshihə çalışmışdır..." (Cəfəroğlu A. *Hilal Münshi, Die Republik Aserbeidschan (tanıtım)* // *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1932, № 6-7, s. 53).

... Beləcə, işə başladım. İndi düşünürəm ki, Bünyadov təcrübəli adam kimi fikirləşib: ali təhsil almaq üçün staja görə işləyirsə də, qoy bir peşə də öyrənsin və bu məqsədlə məni Aslanyana təhkim ediblər. Tezliklə bildim ki, o, zavodun ən usta tornaçısıdır və millimetrlə qədər dəqiqliyi zəruri olan hissələri Çesnokov da yanında durmaqla məhz o hazırlayırdı.

İlk günlərdə mənə peşəni öyrətməyə başlasa da, tezliklə məlum oldu ki, məndə qətiyyətə toınaçı olmaq həvəsi yoxdur. Sadəcə, yanında durub işinə baxır, bəzəndə zavodu gəzməyə çıxır, başqa sexlərdə iş və işləyənlərə tamaşa edirdim. Bəzən zavod mənə dar gələndə hasarın üstündən asıb, məşhur Dzerjinski adına nəhəng zavoda (indiki Suraxanı Maşınqayırma Zavodu) keçir, orda da sexləri gəzir, onların birində sex rəisinin müavini işləyən bibim oğlu Abbasla söhbətləşir, geri qayıdırdım.

Arada Rəqibin mənə gördürdüyü bir iş isə məni heç açmırdı: sexdən kənarda qoyulmuş iri çəlləkdəki qarışıq mayedən bir vedrə doldurub gətirmək və iri əski parçaları ilə uzunluğu 4 metrədən çox olan dəzgahı yuyub-silmək. Ancaq bu işi həvəssiz və səliqəsiz yerinə yetirdiyimi görüb, arada dəzgahı özü yuyub təmizləyirdi.

İşə başlamağımdan 15-20 gün sonra məni zavodun komsomol komitəsinə çağırıdılar. Gördüm ki, çox da böyük olmayan toplantıdır. Komsomol komitəsinin katibi gənc rus qızı çıxış edib dedi ki, respublikada hava şəraitinə görə pambıq yığımında ağır vəziyyət yaranıb, komsomola müraciət olunub ki, yardım göstərsin. Sabah səhər avtobusla yola düşürsünüz. Özünlüzə yemək və su götürün.

Səhərisi Əli Bayramlıya gəldik. Dəstəməzə Çesnokovun gənc rus müavini başçılıq edirdi. Təxminən 20 nəfər olardıq. Bizi hansısa bir kolxoza təhkim etdilər. Hava artıq dəyişmişdi. Gün yeri-göyü yandırır. Təsərrüfat rəhbərlərinin başı elə qarışıq idi ki, bizi kiməsə tapşırıbmış olsalar da, nəzarətə vaxtları yox idi. Birinci gün bizə su, yemək gətiriləcəyini vəd etsələr də, əməl olunmadı. İkinci gün artıq suyumuz qurtardı. Yaxınlıqda kiçik bir arx tapdıq. İçindən lehməyə bənzər su axırdı. Hamı içməyə başladı, mən nə qədər bacardımca dözdüm, nəhayət içdim. Elə bil dirildim, gözəlimə işıq gəldi...

Sonralar, elə indi də məclislərin sonunda din xadimlərinin Allah-təalaya həmd-səna edərkən söylədikləri "İlahi, bizi susuzluqla, aclıqla imtahana çəkmə" sözlərini daha dərinləndirən anlayıram.

Axşam bizi yaşayış yerimizə, yol-riz olan yerə gətirdilər. Bilmirəm hansı ağilla heç kimə heç nə demədən, heç kimdən icazə almadan şeylərimi yığışdırıb, Bakı yolunu soruşaqlayıb, şəhərə səmt aldım.

Sonra mənə danışdılar ki, mən gedəndən sonra komsomolçular arasında çaxnaşma düşüb, Bakıya dönmək üçün avtobus tələb ediblər və s. Beləliklə, diqqəti cəlb ediblər və vəziyyət nisbətən düzəlib...

Bakıya gələndən sonra işə də çıxmadım. Nəyə görə, nə düşündüm bilmirəm. Zavodla əlaqəm vardı. Komsomolçularımızın da pambıq yığımı çox çəkmədi, 8-10 gün. İşə çıxdım. Komsomol komitəsinin ka-tibi rus qızı məni çağırırdı. Bakıya qayıtmağımın qeyri-adiliyini etiraf etdim, amma qeyri-adi rəftara da dözümlüyün olmadığını söylədim, susuz necə yaşamaq olar? Dedi ki, büro iclası başlayacaq, çıxışında susuzluğa aclığı da əlavə elə, axı iki gün öz yeməyinizlə dolanmırsınız. Səni komsomol sıralarından xaric etmək təklifi də var, lakin bu sənin gələcək taleyinə zərbə olar. Mən bir neçə büro üzvü ilə danışmışam ki, sənə şəxsi işinə yazılmaqla şiddətli töhmət verək.

İclasın təfərrüatını xatırlamıram. Nəticə əvvəlcədən deyildiyi kimi oldu: “Балаеву Алирза Мамед оглы объявить строгий выговор с занесением в учетную карточку члена ВЛКСМ”. (Tərcüməsi: Balayev Əlirza Məmməd oğluna ÜİLKĞİ üzvünün şəxsi uçot vərəqəsinə yazılmaqla şiddətli töhmət elan edilsin).

Təxminən beş aydan sonra (26.03.1961) zavoddan çıxıb, Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı Şurasının “Neftkimyasənaye” İdarəsinin İstehsalat - Əmtəə Kontorunun Qaraşəhərdəki elektrik sexində “ikinci dərəcəli köməkçi fəhlə” işinə düzəldim...

Günahsız cəza

Sonrakı töhmətlərim mətbuat sahəsindəki fəaliyyətimlə bağlıdır. 1973-cü il iyulun 13-də Azərbaycan LKĞİ MK-nın (Lenin Kommunist Gənclər İttifaqının Mərkəzi Komitəsi) Təbliğat və mədəni-kütləvi işlər şöbəsi müdirinin müavini ikən “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaktor müavini vəzifəsinə təyin olundum. Redaktor tanınmış yazıçı, dramaturq Şamil Fərzəliyev idi.

Şamil Fərzəliyev, Əlirza Balayev

... Təxminən altı ay idi ki, redaksiyada çalışırdım. Növbəti letuçkadan iş otağıma yenidən qayıtmışdım. (Hər nömrə çapdan çıxandan sonra iş günü başlayan kimi məcburi qaydada qəzetin operativ müzakirəsi keçirilirdi və bu “letuçka” adlanırdı. Letuçka növbətçisi qısa məruzə edir, aşkar etdiyi nöqsanlar, hətta adi bir hərf səhfi belə varsa, ciddi müzakirə olunur, günahkar üzə çıxarılır, irad bildirilirdi. “Adi hərf səhfi” ifadəsini işlətdim, ciddi də olurdu. Mən komsomolun Mərkəzi Komitəsində işləyəndə “Azərbaycan gəncləri” qəzetində “SSRİ Gənclər Təşkilatları Komitəsi” “SSRİ Giclər Təşkilatları Komitəsi” şəklində getmişdi).

Redaktor selektor telefonla yanına çağırırdı. İçəri girəndə Şamil müəllimi çox kefsiz, rəngi tutulmuş halda görüb, təəccübləndim. Öyləşdim. Dedi ki, İsa Kürdüstanlı bizi bu nömrədə çap etdiyimiz satirik şeiri ilə yaman işə salıb. Demə, işlədiyi APİ-də (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) rektor Həşim Ağayevlə neçə müddətdir ki, çəkişmədədir. Qəzet

çıxandan sonra 40-50 nüsxə alaraq institutda paylamış və əslində iğtişaş yaratmışdır. Həşim müəllim də, Mərkəzi Komitəyə rəsmi müraciət edib. Təbliğat və Təşviqat Şöbəsinə də məsələni araşdırmağı və günahkarı cəzalandırmaq tapşırılıb. Yəni, mənim cəzalandırılmamışım. İstəyirəm belə bir versiya quraq ki, mən ezamiyyətdə olanda şeiri sən çapa göndərmisən. Belə olan halda məsələni yuxarı təşkilat yox, redaksiyada özümüz həll edirik.

Mən dərhal anladım ki, bunu hər ikimizin dostu, Azərbaycan KP MK Təbliğat və Təşviqat Şöbəsinin nüfuzlu işçilərindən olan Rafiq Zeynalov təklif edib və ağılabatandır. Ona görə ki, redaktor qısamüddətli ezamiyyətə gedəndə imza dəyişmirdi, qəzet onun adı ilə çap olunurdu.

Birgə işləməyimiz hələ o qədər böyük müddət olmasa da, Şamil müəllimi nəcib, xoşniyyətli, xeyirxah bir insan kimi tanıyırdım və aramızda səmimi münasibət vardı. Təbii ki, mən dərhal razılaşdım, həm də işin “kargüzarlıq” tərəfini də öz üzərimə götürdüm.

Bilirdim ki, Mərkəzi Komitənin Təbliğat və Təşviqat Şöbəsinə müəyyən müddət işləməsinə baxmayaraq, Şamil müəllimin arayış yazmaqla arası yox idi, ya da bezmişdi. (Sonralar onu Mərkəzi Komitədən hansısa şikayəti yerində – rayon və ya şəhər partiya komitəsində yoxlamaq üçün göndərəndə, mənə də ezamiyyə yazdırır, redaksiyanın maşını ilə bir yerdə gedər, mənim iştirakımla şikayəti araşdırır, qayıdanda arayışı mən hazırlayırdım).

Şeiri artıq oxucuya təqdim etmək vaxtıdır.

Yanıram

*Mənəvi dünyam axır qaldı tamam boş yanıram!
Çıxarırlar məni işdən elə birbaş, yanıram!*

*Fikrimi eylədi dövrən lap ayaq-baş, yanıram!
Oturub evdə qurummu hələ bardaş, yanıram!*

*Yağlı bir yerdə idim, calallı bir postda idim,
Öz işimdə bu sən öl, asta idim, usta idim,
Bir tərəfdən də böyük rütbələrə, dosta idim!
Qalmışam indi özüm gör necə çaş-baş yanıram!
Çıxarırlar məni işdən elə birbaş, yanıram!*

*Hələ allaha şükür, məhkəməyə vermədilər,
Elə basdım ki, “toza” görməlimi görmədilər,
Qaldırıb yaşlarımı göz önünə sərmədilər,
Gəlsə də xırdaca tənbəh mənə lap xoş, yanıram!
Çıxıb əldən necə alver, necə daş-baş, yanıram!*

*Tənqidə əl atanı işdən atardım küçəyə,
Sıxaraq salxımını tez çevirərdim cecəyə,
Fil kimi işçi dönərdi otağımda cücəyə,
İfşa etdi məni bir adi vətəndaş, yanıram!
Yanıram, ey bizə sirdaş, bizə yoldaş yanıram!*

*Verərək indi təsəlli çoxu çox söz də deyir,
“Yığdığım nəslinə də bəddi” deyir, düz də deyir,
Mənliyim bir canavartək məni ancaq ki, yeyir...
İfşa etdi məni bir başlı vətəndaş, yanıram!
Mənəvi dünyam axır qaldı tamam boş, yanıram!
Çıxarırlar məni işdən elə birbaş, yanıram!*

*Hey çalışdım ki, çıxım fitnə-fəsadla aradan,
Seçməsin kimsə ağı böhtan içində qaradan,
Düşünürdüm soruşarlar düzü kimdən, haradan?*

*“Azərbaycan gəncləri”
24 yanvar 1974-cü il*

Göründüyü kimi, adi bir satirik şeirdir. Hər bir müvafiq tip özünə aid edə bilərdi. Əgər hardasa bunun konkret təsiri olacaqsə, redaktor haradan bilməlidir və niyə bilməlidir? Lakin yaşadığımız cəmiyyətdə Mərkəzi Komitənin tapşırığı müzakirə olunmurdu, icra edilirdi.

Arayış hazırladım: şeiri redaktor məzuniyyətdə olarkən müavin Əlirza Balayev çapa imzalayıb, mətbuat işində yenidir, təcrübəsi yoxdur və s. Redaksiya heyətinin iclasında ona töhmət verilib...

Arayışı redaksiyanın yaxınlığındakı “maşınbüro”da redaksiyanın blankında yazdırdım, gətirdim, redaktor imzaladı, Mərkəzi Komitəyə apardı...

Redaksiyada bu məsələni ikimizdən başqa heç kəs bilmədi.

Şamil müəllim indi haqq dünyasındadır. Bu hadisəni heç vaxt, heç yerdə dilimə gətirməmişəm, indi qələmə aldım...

Əbədi sual: Hara gedir bu dünya?

... Belə bir ənənəmiz vardı ki, redaksiya rəhbərliyindən (redaktor, redaktor müavini, məsul katib) kimsə məzuniyyətə gedəndə üçümüz toplaşar, səmimi söhbət edərdi, sonrakı bir ay üçün tövsiyələrimizi verərdi, məzuniyyətə gedəni xoş əhval-ruhiyyə ilə yola salardıq. Belə günlərin birində redaktor Şamil müəllimi yola salmaq üçün mən və məsul katib – mətbuat işinin dərin bilicilərindən biri olan, səriştəli tərcüməçi (rus dilindən Azərbaycan dilinə) Zeynal Babayev onun kabinetinə yığılmışdıq. Müəyyən söhbətlərdən sonra Şamil müəllim üzünü mənə tutub dedi ki, bilirəm sözə qulaq asan deyilsən (redaksiyanın şöbə müdiri, çox istedadlı və tanınmış jurnalist Şahin Quliyev bunu tez-tez, özü də başqa cür ifadə edirdi: “bildiyini atasına da verən deyil”), ancaq Xəlil Rzanın poemasını çap eləmə. Cavab vermədiyimi görüb, bir də dedi: çap eləmə...

Xəlil Rza elə həmin günlərdə redaksiyaya “Hara gedir bu dünya” adlı, özünün adlandırdığı kimi, “lirik poema” təqdim etmişdi. Təxminən bir qəzet səhifəsi həcmində idi. Poemanı ayrı-ayrılıqda oxumuşduq. Şamil müəllimin fikri belə idi ki, əsəri çap etmək olmaz. Mənsə redaktor səlahiyyətinə başlayacağım vaxt poemanı çap etməyi qərara almışdım və Şamil müəllim bunu duymuşdu. Məzmunu hələ bir yana, ümumiyyətlə poema çap etmirdik. “Ardı var”la bəzən kiçik povest çap edirdik.

Xəlil Rza, Əlirza

Poema ifrat dərəcədə mücərrəd idi. Hansı ittihamın, bəzi istisnalar olmaqla, kimə və hansı cəmiyyətə qarşı olduğu aydın deyildi. Xəlil Rzanın mətnaltı mənaları da öz yerində.

Özümə, necə olsa da, bir dəyək yaratmaq üçün poemanı redaksiya heyətinin bir neçə üzvünə oxutmaq qərarına gəldim. Onların əlyazma rəyləri arxivimdədir.

Şahmar Əkbərzadənin rəyi:

“Hara gedir bu dünya?” şairin son illərdə qələmə aldığı əsərlər içində xüsusilə seçilir. Poema planetimizin taleyini düşünən narahat şairin poetik harayıdır. Əsər işıqlı qayənin məhsuludur. Şair “Mən”i bir yurd, bir ölkə üçün deyil, Yer kürəsində yaşayan xalqların bu günü, gələcəyi üçün narahatdır. Xəlil Rza yaradıcılığında bəşəri hisslər, beynəlmiləl təbiiyyətə motivləri, həmişə olduğu kimi, bu əsərdə də güclüdür... Keçmişlə gələcək, bu günlə sabah tutarlı şair qələmi ilə mənalandırılır. Poema başdan-başa

humanist ideyalara əsaslanır. Kiçik düzəlişlər aparılmaqla poemanın qəzetimizdə dərc olunmasını vacib hesab edirəm. Mövzu etibarilə poema qəzetimizin ümumi profilinə tam uyğundur və əminəm ki, gənc nəslin təlim-tərbiyəsində bu əsər böyük rol oynaya bilər. Planetin taleyini düşünmək yer üzünün hər bir sakininin müqəddəs borcudur.”

Abdülqəni Qədirovun rəyi:

Poemanın mövzusu çox mühüm və aktualdır. Burada sülh, əmin-amanlıq, tam azad dünya amalları uğrunda xeyirxah insanların arzu və düşüncələri poetik tərzdə tərənnüm olunmuş, işıqlı ideallara qarşı çıxanlar konkret faktlarla ifşa edilmişlər. Oxucular, xüsusən gənclər bu əsərdən həm beynəlxalq hadisələri dərindən duyub qavramaq, həm də xeyirin şəhər üzərində qələbəsinə təmin etmək yollarını öyrənmək, bu ümumi hisslərlə təbiiyələnmək baxımından çox bəhrələyə bilər. Gözəl bir qayə poemada

qabarıq verilib: düzdür, şər qüvvələr vardır, ancaq bu qüvvə işıqlı qüvvələrə üstün gəlməyə qadir deyil!

Poemada əsərə xələl gətirməyəcək atılası hissələr vardır. Bir neçə yerdə insan üçün “yırıtcı” deyimini bir qədər yumşaltmaq lazımdır. Çünki bütünlüklə insanlığa üz tutub qəfildən belə hökm vermək olmaz. Əsərin sonluğu zəif təsir bağışlayır. “Hara gedir bu dünya?” kimi narahət suala “Kəşf eləsin hər kişi ən gərəkli işini” kimi sönük cavab, məsləhət verilməməlidir.

Bu dediklərimin düzəldilməsi şərtlə poemanın qəzetimizdə çap olunmasına etiraz etmirəm.”

Şakir Yaqubovun rəyi:

“Xəlil Rza günün hadisələrinə olduqca tez reaksiya verən şairlərimizdəndir. Onun yeni poeması fikrimizə daha bir sübutdur. Müəllif kiçik bir məişət incikliyi üstündə əsib-coşan qəhrəmanı ilə mükəlliməyə girib, onun “insan-canavar” fəlsəfəsinə qarşı öz tutarlı dəlillərini irəli sürür. Müasir dünya hadisələrinin şərhində də şair bu fikri üstün tutur.

Poema olduqca aktual mövzuya həsr olunub və cüzi redaktə ilə qəzetimizdə dərc edilməyə layiqdir.”

Redaksiya heyətinin mənim sədrliyimlə keçən 23 iyul 1980-ci il tarixli iclasında 3-cü məsələ “Şair Xəlil Rzanın “Hara gedir bu dünya?” poeması haqqında redaksiya heyəti üzvlərinin rəylərinin müzakirəsi” idi.

Protokoldan: “Redaktor müavini Ə.Balayev bildirdi ki, şair Xəlil Rza redaksiyaya “Hara gedir bu dünya?” adlı poema təqdim etmişdir. Redaksiya heyətinin üzvləri poema ilə tanış olmuşlar. Onlardan Ş. Yaqubov, A.Qədirov və Ş. Əkbərzadə poema haqqında rəylərini redaksiya heyətinin iclasına yazılı şəkildə təqdim etmişlər.”

Rəylər oxundu.

Protokoldan: “Ş. Yaqubov, R. Cəbiyev, A. Qədirov və Z. Babayev çıxış edərək, poemanın məziyyətlərini qeyd etməklə yanaşı bildirdilər ki, qəzetdə dərc olunmaq üçün ciddi redaktə edilməlidir.”

Qərar:

Poemanın qəzetdə çap edilmək üçün oxunub redaktə edilməsindən ötrü Ə.Balayev, Ş.Yaqubov və Ş. Əkbərzadədən ibarət heyət yaradılıb.”

Bu, redaktorla üçlükdə söhbətimizin iştirakçısı olmuş Zeynal müəllimin təklifi idi. Görünür, redaktorun tapşırığının yerinə yetirilməsi üçün cidd-cəhd göstərdiyini bildirmək istəyirdi. Onu da qeyd edirəm ki, Zeynal müəllim redaksiya heyətinin daimi katibi idi və bütün protokolları da səliqə-sahmanla o yazırdı. Həm də protokolları hansısa bir “uzaqgörənlik”lə tərtib edirdi. Redaksiyaya işə keçəndən sonra redaksiya heyəti iclaslarının redaksiyada olan protokolları ilə tanış olarkən bunun şahidi oldum. Məsələn, dəqiq yadımda qaldığı kimi yazmışdı: “Redaktor Qəşəm Aslanov: mən hələ də orkestrdə öz yerini tapmamış musiqiçi kimiyəm”. Təxminən bir il redaktorluq edəndən sonra iclasda hansısa ötürü hissənin təsiri ilə redaktor bu sözləri söyləyibse də, protokola daxil etməyə nə zərurət var idi?

(Qaydaya görə, hər neçə müddətdən bir Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Mərkəzi Dövlət Arxivindən (SPIHMDA) gəlib, protokolları təhvil-təslim qaydası ilə aparırdılar. Sonralar həmin arxivdə protokollardan istifadə etmək istəyəndə bildirdilər ki, redaksiyalardan illərlə toplanmış protokollar işlənilib hazırlanmadığına görə üst-üstə yığılaraq qalıb və istifadəyə yararlı deyil. Xəlil Rzanın poeması ilə əlaqədar protokolun surətini çıxarıb özümə saxlamışdım).

Redaksiya heyətinin iclasında Zeynal müəllimin təklifi ilə yaradılmış Heyət işə qərarı belə “icra etdi” ki, poemanı nöqtəsinə - vergülünə toxunmadan çapa imzaladım. Ümumiyyətlə, həmişə bu fikirdə olmuşam və indi də bu fikirdəyəm ki, şairin (söhbət şeir yazandan yox, şairdən gedir) yazdığı kimsə tərəfindən redaktə olunmamalıdır. Redaktəni, lazım biləndə, şair özü edir.

Poemadan bəzi hissələr:

Düşün, qardaşım, bir az.

Dərk elə ki, hamıdan təşəkkür ummaq olmaz!

Alçaqların tərifi igid üçün, mərd üçün

Təhqir deyilmi məgər?

Nadanların “sağ ol”u “gəbərib öl!” deməkdir,

azca düşünsən ağər.

Sən hər zatıqırıqdan qanacaqımı umursan?

Toquşmalarla dolu bu həyat səhnəsinə

Bəlkə sən göz yumursan?!

Kişilər qızıl kimi az tapılır... bunu bil.

O qartların, qurdların heç biri kişi deyil.

Onlar tikana bənzər dünya gülüstanında.
 ... Biz insanı ən parlaq gövhər adlandırmışdıq.
 Gizlətməmişik dəyərsən özgə bir adətini,
 Yırtıcı xislətini.
 Zibilləşən maşın gəlir hər gün dan üzünü,
 Boş gəlir dolu gedir.
 Tüstülənir hardasa qabıq, sümük, kağız, mum.
 Baxıram yer üzündən dik gəzən alçaqlara.
 Zir-zibillə bərabər onları yer üzündən
 Kürümək istəyirəm.
 Dörd yandan alov kimi bürümək istəyirəm.
 Bu saf təmiz havanı onlar lap nahaq udur.
 Xəbis, paxıl mikrobdan yüz dəfə qorxuludur.
 Bir vəzifə düşgünü, stola parçım zəli –
 Xərçəng xəstəliyindən min dəfə təhlükəli.
 Vaxt olub, bəzisini sağaltmaq istəmişəm.
 Cəsurluğu qorxağa calaq vuraq! – demişəm.
 Bir insanı yetirmək
 Yüz başçağa, min başa bağbanlıqdan çətinmiş.
 Qaranlıq könüllərə işıq salmaq – ən zor iş.

... Sənin uğrunda insan
 Bilsən neçə min kərə özünü oda atmış.
 Dünyanı heyran qoyan möcüzələr yaratmış.
 Sən bu əzmi, hünəri davam etdirməlisən.
 Girəvə keçib ələ, rast gəlmisən əngələ
 Vur təpiyi, dağılsın!
 Ehkamları yıxmağım növlərini kəşf elə!

İnsan maneələri qıra-qıra boy atır.
 Namərdlə toqquşanda mərdlik bir az da artır.
 ... Döyüş gedir dünyada, döyüş, amansız, qəti.
 Həddəyəir adicə qanmaz da, şöhrətbaz da
 Hər kiçik zərrəsini min ilə qurduğumuz
 nəhəng mədəniyyəti.
 Kimin tərəfindəsən, söylə səngərin harda?
 Tapmışam yerini sən bu vuruşmalarda?
 Səngərsizsənsə, evə hər gün pərt gələcəksən.

... Əngəl də çox, dərd də çox, axıb gedir
 ömür-gün
 Söylə, bu gün yurd üçün neyləmişən sən özü?
 De, hansı kəşafəti günəş kimi yarmısan?
 De, hansı yıxılmışı ayağa qaldırmısan?
 De, hansı qudurğanın dik burnunu ovmusan?
 Ovçusan, ya ovmusan yırtıcılar önündə?

... Nümayiş alayında öndə getmək azdır, az.
 Şüar tutmaq azdır, az.
 Mərdliyə səsləyirəm dünyada hər kişini,
 Kəşf eləsin həyatda ən gərəklı işini.
 –Hara gedir bu dünya? – soruş
 sökilməmiş dan,
 Qaranlığı dağıdan qızıl addımlarından.

“Azərbaycan gəncləri”
 29 iyul 1980-ci il

Qəzet çapdan çıxan gün həm MK-nın Təbliğat və Təşviqat Şöbəsinə, həm də Mədəniyyət Şöbəsinin Ədəbiyyat sektorundan (sektorun müdiri ədəbiyyatşünas alim, təcrübəli partiya işçisi, yüksək mənaəvi keyfiyyətlərə malik insan Xeyrulla Əliyev idi) mənaə zənglər oldu. Qərara alındı ki, məsələ redaktor iş çixandan sonra redaksiya heyətinin iclasında müzakirə olunsun.

Şamil müəllim işə qayıtdı, səmimi görüşdük, gülə-gülə dedi ki, eybi yox, töhmət verərik, keçib gedər... Onun sözüə əməl etmədiyim birinci dəfə olmadığına görə, o da buna alışmışdı...

Qeyd edim ki, Xəlil Rza ilə komsomolun Mərkəzi Komitəsində işləməyə başlayan dan tanış olsaq da, “Azərbaycan gəncləri” qəzetinə işə keçəndən sonra bu tanışlıq səmimi dostluğa, əqida qardaşlığına çevrilmişdi.

Sözü bu gün aramızda olmayan, “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin şöbə müdiri, istedadlı, tanınmış jurnalist, sədaqətli dostum Həmid Nəcəfquliyevə verirəm. 2004-cü ildə çap etdirdiyi xatirə yönli “Əqidəli söz sahibi” adlı məqaləsində yazırdı:

“Ə. Balayev redaktoru əvəz etməyə başlayan kimi redaksiyaya ən əvvəl Xəlil Rza gələr, yazılarını gətirərdi. Əlirza müəllimin onunla xüsusi əməkdaşlığı var idi. Bir-birlərini yarı sözədən başa düşərdilər. Nizamının “Sirlər xəzinəsi”ndən şairin etdiyi tərcümələr, “Hara gedir bu dünya” adlı poeması, onlarca şeiri məhz Ə. Balayevin redaktorluğu ilə qəzetdə dərc olunmuşdu.

“Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaksiyasında ona göstərilən səmimi münasibətdən Xəlil Rza da həmişə xoşhal olardı. Hər təzə kitabı çıxan kimi redaksiyaya gələr, üstünü yazıb bizə hədiyyə edərdi və bu yazılar bir-birindən maraqlı olardı. Əlirza müəllim üçün yazdığı bir bənd şeir elə oynaq və ahangdar idi ki, bu gün də xatırlayıram:

Gözündə qalmasın kam,
 Çatasın hər muraza.

Əbədi qardaş olsun
 Xəlil Rza, Əlirza.”

Poema çap olunandan sonra şairə dedim ki, gərək mən redaktorluğa başlayandan sonra gələrdiniz. Duruxdu, zəndlə mənə baxdı və dedi: ağılıma gəlmirdi ki, redaktor müavini bir səhifəlik poema da çap edər, fikirləşdim ki, bəlkə Şamil müəllimdən keçirdə bildim...

Həmidin yazdığına əlavə edim ki, yuxarıdakı misraları Xəlil Rza 1977-ci ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında çapdan çıxmış "Doğmalığ" adlı şeirlər kitabını mənə hədiyyə edərkən yazmışdı. 1983-cü ildə "Hara gedir bu dünya..." adlandırdığı şeirlər və poemalar kitabını hədiyyə edərkən isə, görünür, poemanın çap olunması macərasını xatırlayaraq, özünəməxsus pafosla yazmışdı: "Azərbaycanın qüdrətli və cəsur oğlu Əlirza kişiyyə qardaş yadigarı. Xəlil Rza 20 noyabr 1984."

Üzeyir Hacıbəyovun bəyliyinə görə irad

Qəzetin çapdan çıxan günü idi. Günortaya yaxın Mərkəzi Komitənin Təbliğat və Təşviqat Şöbəsiindən zəng etdilər ki, Zəhid Hüseynzadənin yanına gəlin. Zəhid Hüseynzadə şöbə müdirinin birinci müavini idi.

Mən və Şahmar Əkbərzadə bir müddət əvvəl Zəhid müəllimlə eyni vaxtda Sov.İKP MK-nın Yəsəntukidəki Kalinin adına sanatoriyasında istirahət etmişdik. Həmin günlərdə tanış olmuş, ünsiyyət saxlamışdıq. Partiya işinə diplomatik fəaliyyətdən gəldiyini bildirdik, amma bu barədə çox danışmazdı. Onun müddəti bizimkindən bir-iki gün əvvəl başa çatdı və dəmiryol vağzalından onu Bakıya yola saldıq.

Xalq yazıçısı Elmira Axundova yazır ki, "Z. Hüseynzadə XİN-də işləmişdi-əvvəlcə Misirdəki sovet səfirliyində müşavir, sonra isə SSRİ-nin İstanbulda Baş konsulu vəzifəsində. Böyük nüfuza malik idi. O, Heydər Əliyevin bir sıra tapşırıqlarını yerinə yetirmiş, bununla da ona 2-ci şöbənin müdiri, eləcə də DTK-nın sədr müavini işləyərkən çox kömək etmişdi. Misirdə, Camal Əbdül Nasirin vaxtında maneəsiz olaraq onun yanına getmək səlahiyyəti vardı. C. Ə. Nasir A. Qromikodan xahiş etmişdi ki, Misirə aid bütün məsələləri səfirdən yan keçərək, Z. Hüseynzadə vasitəsilə həll etsin. Diplomatiya təcrübəsində belə şeylər az-az olur." (*Elmira Axundova. Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman. II hissə, Bakı, CBS polygraphic production, s.118*).

Sanatoriyada olduğumuz az müddət ərzində Zəhid müəllim bizdə alicənab, təmkinli və zəkali adam təəssüratı doğurmuşdu.

Kabinetinə daxil olanda İnnə Mətuşkinanın da orada olduğunu gördüm. İ. Mətuşkina mən hələ komсомolun Mərkəzi Komitəsində Mətbuat, radio və televiziya sektorunun müdiri işləyəndə "Молодёжь Азербайджана" qəzetinin redaktor müavini idi və səmimi, işgüzar münasibətimiz vardı. Mən "Azərbaycan gəncləri"nə işə keçəndən sonra artıq həmkar idik. Yerli ruslardan olan nəcib, düşüncəli xanım idi. Az müddət idi ki, partiya Mərkəzi Komitəsinə işə keçmişdi.

Zəhid müəllimin stolunun üstündə "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin yeni çıxmış nömrəsinin açıq səhifəsi dururdu: Fəridun Şuşinski, "Hanı çal-çağırın Qarabağ?" Zəhid müəllim məqaləyə nəzər saldı və çox sakit, təmkinli tərzdə izah etdi ki, Üzeyir Hacıbəyovun adının "Üzeyirbəy" kimi getməsi yanlışdır, bəstəkar özü-özünü heç vaxt "bəy" adlandırmayıb, Fəridun Şuşinski yazıb, siz də dərc etmisiniz. Dedim ki, nəzərimizdən yayınıb. Diqqətli olmağımızı tövsiyə etdi və dedi ki, redaktor gələndə yığışib müzakirə edər, şöbəyə də bir cavab göndərərsiniz. İnnə Mətuşkina heç danışmırdı, yalnız dinləyirdi.

Redaksiyaya qayıdanda qəzetə baxıb gördüm ki, Yalnız Üzeyirin yox, qardaşı Zülfüqar Hacıbəyovun da adı "Zülfüqarbəy" kimi gedib:

"Azərbaycan opera musiqisinin banisi Üzeyirbəy Hacıbəyov, Zülfüqarbəy Hacıbəyov, Fikrət Əmirov, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Soltan Hacıbəyov, Əşrəf Abbasov, Süleyman Ələsgərov, Zakir Bağirov, Aleksandr Melikpaşayev, Çingiz Hacıbəyov, Niyazi, Avanes İonesyan və bir çox başqaları öz gənclik illərini Qız qayasında, Daşaltıda, Cıdır düzündə, Çömçəli bulaqda keçirmiş, bu yerlərin təbii gözəlliklərindən ilhamlanaraq, dünya musiqi sənətinə solmaz incilər bəxş etmişlər."

"Azərbaycan gəncləri"

1 mart 1983-cü il

Mən dərhal anladım ki, Zəhid müəllim məqaləni oxusaydı belə, "bəy" sözünə heç əhəmiyyət verməzdi – kimsə kənardan zəng edib. Məqalədə bir çox mətləblərlə yanaşı, 25 il ərzində Sovet İttifaqında tanı-

nan, 47 qızıl medal almış məşhur “Şur” kollektivinin öz fəaliyyətini dayandırmasına görə Mədəniyyət Nazirliyi, Ağdam Rayon Mədəniyyət Şöbəsi tənqid olunurdu...

Sonrasını oxucu bilir, yəni töhmət...

Təxminən iki ilə yaxın müddət ötdükdən sonra yenə redaktoru əvəz edərkən, Müzəffər Şükür şeirlərini təqdim etmişdi. Çap üçün seçdiyimiz iki şeirdən birində – “Qarabağ bülbülləri” adlı şeirdə “Üzeyirbəy” adını görən kimi qəsdən eynilə çapa göndərdim ki, görək bu dəfə nə olar? Zəhid müəllim də MK-da öz vəzifəsində idi.

*Ucalır “Qatarım”, dinir “Segah”ım,
Bülbüllər ötüşür nəfəs-nəfəsə.
Nəğmə qanadında əriyir ahım,
Baxıb həsəd çəkir quşlar bu səsa.*

*Beləcə əbədi ötsün, dəyməyin,
Onu dinləməyə yüz dağ gəlir.*
*Bəlkə də ruhudur Üzeyirbəyin,
Uçub bu dünyaya qonaq gəlir.*

*“Azərbaycan gəncləri”
18 dekabr 1984-cü il*

Heç bir səs-səmir olmadı. Əslində də, olmamalı idi. Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev sovet dövründə də özlərinin “bəy” titulları ilə asudə yaşayıb yaradırdılar. Üzeyirin də doğum şəhadətnaməsində “Üzeyir bəy” yazılmışdı. Sovet dövründə bəstəkar bundan imtina etmişdi. Qəzetdəki bir məqalədə “Üzeyirbəy” yazılıbsa, dünya dağılacqdı?

Yubileydən sonra “yubiley”

... Redaktoru əvəz etdiyim adi iş günlərinin birində iş otağımın qapısı zərblə açıldı, Famil Mehdi pörtmüş, üzünü qızarmış, əsəbi halda əlində bir vərəq otağa daxil oldu. Salamsız-kəlamsız əlindəki vərəqi yellədə-yellədə səsinə qaldıraraq, “Əlirza, belə şey olar, ədəbiyyat qəzeti mənim şeirimə çap eləmir” – dedi və səsinə bir az da qaldıraraq: “mənim şeirimə çap eləmir...”

“Ədəbiyyat qəzeti” “Kommunist” (indiki “Azərbaycan”) nəşriyyatının 9-cu, “Azərbaycan gəncləri” qəzeti isə 8-ci mərtəbəsində yerləşirdi. Cəmi bir mərtəbə aşağı düşdüyünə görə hirsli hələ soyumamışdı... Bir təhər onu sakitləşdirdim, əyləşdi.

Şeiri alıb oxudum. Universitet müəllimin Nəriman Həsənzadənin (“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin redaktoru) şeiri çap etməməsi düzgün qərar idi. Şeir yaşadığımız cəmiyyətin “ahəngdar ab-havası”na uyğun deyildi. Lakin Famil müəllim, təbii ki, şeirini müzakirə eləməyə gəlməmişdi, inandığı bir adam kimi yanıma gəlmişdi. “Sabah nə olar olsun” düşüncəsi ilə şeiri çap etmək qərarına gəldim. Məsul katibin müavinini çağıraraq tapşırıdım ki, çapa gedən nömrənin 4-cü səhifəsində səhifənin dördüdə biri qədər juxarıda yer boşaltsın, yeni yazı olacaq...

Famil müəllimin iştirakı ilə kiçik bir “ramka” (o zamanlar belə deyirdik – hansısa yazını təqdim edən kiçik mətn) da hazırladıq. “Nəğmə” adlı ilk şeirinin 30 il əvvəl “Azərbaycan gəncləri” qəzetində dərc olunduğunu yazdıq və 50 illiyi münasibətilə oxucularımız adından şairi təbrik də etdik. “Mənim yubileyim” şeirinə birini də qoşduq ki, “podborka” (bir neçə yazıdan ibarət) alınsın. Şeir vergülünə – nöqtəsinə toxunmadan dərc olundu.

Mənim yubileyim

*Mənim iki gözüm,
Çörəyim, duzum,
Qohumum, qardaşım, yoldaşım, dostum!
Yubiley günümə açıb qapımı
Məni tapmasanız heyrlənməyin.
Tapdayıb o köhnə ayaqqabımı
Söylənə-söylənə geri dönməyin.
Atın o tarixi – ayı, ili də,
O köhnə qaydalar dağılmalıdır.
Şairin şeiri də, yubileyi də*

*Xalqın taleyindən doğulmalıdır.
Siz mənə yubiley keçirirsiniz,
Tərif şərbətləri içirirsiniz.
Ancaq ki, canımız möhnətdə qalıb –
Füzuli hələ də qütbətdə qalıb.
Yaxşı ki, danızmış torpağın səbri,
Hələ tapılmayıb Zakirin qəbri.
Zərdabi daş kimi susub yatıbdır,
Kollar arasında itib-batıbdır.
Yanımda milyoncu birinə ancaq*

Abidə qoyulub – günümə bir bax!
Siz mənə yubiley keçirirsiniz,
Tərif şərbətləri içirirsiniz.
Bir zaman düşməni ot kimi biçən,
Torpağa and içən, canından keçən,
Cəmil Əhmədovun hanı yubileyi?
Gəray Əsədovun hanı yubileyi?
Qafur Məmmədovun hanı yubileyi?
Bəs mən nəyləyirəm quru bəyliyi!
Atılıb meydana hansı hünərlə,
Döşümə döyüm ki, mən vətən oğlu...
Araz körpüsünün üzümə hələ
Dəmir məftillərlə bağlıdır yolu.
Ələyib, keçirib söz ələyindən,
Nə vaxt susdurmuşam hansı dərovişi?

Bəlkə də yubiley xəstəliyindən
Bir az şeirimizin tökülüb dışı.
Bir az da qanında məddahlıq artıb,
Bir az da yolunda bədxahlıq artıb.
Odur ki, bu axşam – bu ad günündə,
Tərifdən, tənqiddən azad günündə
Uzaq bir komada
Mürəkkəbə mən,
Qanımdan bir damla qataraq hərdən
Yazıram, pozuram, heykəlləşirəm.
Ürək boşaldıqca yüngülləşirəm.
Yox, yox, xərcləmədim ömrü pul kimi.
Bir yeni nəğmədir hər ürək ağrım.
Yaşasa keçirər yubileyimi,
Mənim şeirlərim – mərd övladlarım.

"Azərbaycan gəncləri"
25 dekabr 1984-cü il

Həmin gün şeir oxucular, ziyalılar arasında, xüsusən Famil Mehдинin professoru, kafedra müdiri olduğu Bakı Dövlət Universitetində böyük maraqla oxunmuşdu. Elə həmin gün də rəsmi zənglərdən məlum oldu ki, şeir Mərkəzi Komitədə narazılıq doğurmuşdur. Yəni, mənim üçün yeni bir şey yox idi, mən bunları bilərək də şeiri çap etmişdim.

Şeirdəki bu misralar xüsusən etirazla qarşılanmışdı:
Zərdabi daş kimi susub yatıbdır,
Kollar arasında itib-batıbdır.

Yanımda milyonçu birinə ancaq
Abidə qoyulub – günümə bir bax!

Famil Mehdi iş otağıma gələrkən yanımda kiminsə olduğunu xatırlamıram. Ancaq Həmid Nəcəfquliyev sonralar yazırdı: "Famil Mehдинin bir şeirinə görə Əlirza müəllimə töhmət elan olunmuşdu. Famil Mehдинin həmin şeirinin çapının tarixçəsinin şahidi olduğuma görə indi də yaxşı xatırlayıram. Mən Əlirza müəllimin iş otağında ikən Famil Mehdi rəngi pörtmüş, əsəbi halda içəri daxil oldu və söylədi ki, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinə təqdim etdiyi şeirlərin arasından birini redaktor geri qaytarıb. Əlirza müəllim şeiri alıb oxudu və dedi ki, Famil müəllim, sabahkı nömrədə oxuyarsınız. Şeir çap olundu və ciddi araşdırmaya səbəb oldu. Sonradan bildik ki, həmin şeir Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi səviyyəsində irad doğurmuşdu. Bu barədə rəhmətlik Famil Mehdi bir neçə il əvvəl mətbuatda çap etdirdiyi xatirələrində yazmışdı." ("Həftə" qəzeti, 10-16 yanvar 2004-cü il, s.8).

Famil müəllim bu barədə bir neçə dəfə yazmış, müsahibələrində söyləmişdi. Mən onları kompüterdə saxlamışdım. Lakin bu yazı üzərində işləyərkən, çox təəssüf ki, onları tapmadım. Ancaq internet axtarışı zamanı məlum oldu ki, şair "Mənim tərcümeyi-halım" adlı kitab hazırlayıbmış. Vəfatından sonra oğlu Şamil Mehdi redaksiyalara təqdim etmiş, bir çox hissələri çap olunmuşdur. Aşağıdakı sitat da onların birindən götürülmüşdür:

"Əlli illiyimin qeyd olunmasını yuxarılar qoymadı. Televiziyada verilişi dayandırdılar. "Literaturnaya qazeta" SSRİ Yazıçılar İttifaqının yaxşı təbrikinə dərc etdi. "Ədəbiyyat və incəsənət"də yazı verilməsini qoymadılar. Ancaq 1984-cü il dekabrın 25-də bütün respublika qəzetləri qeyri-rəsmi olaraq 50-illiyimi qeyd etdilər. Qısa xoş sözlər yazıb, şeirlərimi verdilər. Həmin gün Azərbaycan KP MK-nın ideoloji işlər üzrə katibi redaktorların müşavirəsini keçirib, onları divara dırdı: "Sizə kim ixtiyar verib MK-nın qərarı olmadan Famil Mehdiyə yubiley keçirmisiniz?" "Kommunist" qəzetinin redaktoru Rəşid Mahmudov cavab verib: "Famil Mehdi ləyaqətli ziyalıdır. Görkəmli şairdir, ictimai xadimdir." Digər redaktorlar da onun dediyini təkrar ediblər. Pis vəziyyətdə qalan katib deyib: "Axı, MK-nın bu haqda qərarı yoxdur. Heç olmasa, o yazıları eyni gündə yox, müxtəlif vaxtlarda verəydiniz." Katib daha çox "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin redaktorunu əvəz edən müavin Əlirza Balayevin üstünə düşüb: "Famil Mehдинin "Mənim yubileyim" şeirini niyə dərc etmisiniz? Şeirdəki:

Zərdabi daş kimi susub yatıbdır,
Kollar arasında itib-batıbdır.

O yanda milyonçu birinə ancaq
"Abidə" qoyulub - günümə bir bax! – misraları

Fəxri xiyabanda kimə işarədir?" Katibin göstərişi ilə Ə. Balayev redaksiya heyətinin iclasını keçirib, özünə və şöbə müdiri Tofiq Mütəllibova töhmət elan edib. MK-da işləyən tanışlarının köməyi ilə vəzi-fədən çıxarılmasının qarşısı alınıb...

Hətta, bir müddət adım qəzetlərdə xəbərlərdən çıxarıldı, televiziya buraxılmadım. Aşağıların adı bir "sağ ol"u mənə yuxarıların min təşəkküründən, mükafatından qat-qat üstündür." ("Təzadlar" qə-zeti, 5 dekabr 2009-cu il, s.12);

Famil müəllim, təbii ki, iştirakçılardan eşitdikləri əsasən iclası təxminən düzgün təsvir edir. Mən, bir qayda olaraq, yazılarına görə cəzalandırıldığı müəlliflərə bu barədə bir söz deməz, özləri soruşan-da da söhbətdən yayındırırdım.

Oxucular Famil müəllimdən gətirdiyim sitatda şəirdən misal gətirilən bəndə diqqət yitirdilərmə? "Azərbaycan gəncləri"ndə: "Yanımda milyonçu birinə ancaq"; "Mənim tərcümeyi-halım" xatirə kita-bında: "O yanda milyonçu birinə ancaq". Görünür, "yanında" sonradan şairi də vahimələndirib və şeirə, kitablarında çap olunarkən, düzəliş edib.

Famil müəllimin yazdıqlarına əlavə edim ki, iclası aparan Mərkəzi Komitənin ideoloji iş üzrə katibi Ramiz Mehdiyev idi. Ramiz müəllimlə bir-birimizi mən komsomolun Mərkəzi Komitəsində, o isə Naxçıvan Vilayət Komsomol Komitəsində işlədiyi vaxtdan tanıyırdıq. Mən mətbuata işə keçəndə Ramiz müəllim də partiya Mərkəzi Komitəsinin Təbliğat və Təşviqat Şöbəsində çalışırdı.

Famil müəllimin Tofiq Mütəllibova töhmət verilməsi ilə bağlı yazdıqları həqiqət deyil. Tofiq müəllimə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində Ədəbiyyat və incəsənət şöbəsinin müdiri işlədiyi illərdə nəinki töhmət vermək, ona heç irad bildirmək də heç kəsin ağılına gəlməzdi. Bu hissədə söhbət açdığım bütün hallarda onun, sadəcə, heç bir iştirakı olmayıb. Ona görə ki, xatası çıxa biləcək hər hansı bir yazını, ona böyük hörmətimin əlaməti olaraq, ona göstərmədən, imzası olmadan çapa göndərirdim ki, sonradan onun adı hallanmasın. O da, redaksiya da, hətta deyərdim ki, MK-nın şöbəsindəki dostlarımız da bunu bilirdilər və bu artıq bir qayda halını aldığına görə, heç zaman, heç yerdə ədəbiyyat şöbəsinin ünvanına heç bir sorğu-sual olmazdı. Biz Tofiq müəllimlə elə dost idik, o elə mərd adam idi ki, Famil Mehdi-nin şeirini çapa məsləhət gördüyümü və onun da fikrini bilmək istədiyimi söyləsəydim, şeiri oxumadan çapa imzalayardı.

Mərkəzi Komitədə keçirilən iclaslarda etikaya ciddi əməl edilməli idi. Xüsusən, katiblərin apardığı iclaslarda əsasən dinləyər, suallara cavab verər, etiraz bildirməzdik... Ancaq redaksiya heyətinin ic-lasında da "yanındakı kimdir?" sualı ortaya çıxanda, mən həmkarlarıma da izah edə bilmədim ki, onlar Qəbiristanlıq JEK-nin arayışını yox, şeir, poeziya nümunəsi oxuyurlar və şəirdəki "yanında" qə-biristanlığın o biri başında da ola bilər...

Sonda qeyd edim ki, bu yazı üzərində işləyərkən, hədiyyə kitablarına da nəzər salırdım. Maraqlı bir təsadüf ortaya çıxdı. Demə, Famil müəllim şeirinin çapından 5-6 gün əvvəl "Gənclik" nəşriyyatında yeni çapdan çıxmış "Borc" adlı şeirlər və poema kitabını mənə hədiyyə edib, üstündə yazıbmiş: "Jurnalist-publisist dostum, sadə, səmimi və təvazökar dostum, qardaşım Əlirza Balayev üçün. Ən yaxşı arzularla. İmza. 20.XII. 84."

* * *

"Mənim yubileyim" şeirinə görə aldığım töhmət "Azərbaycan gəncləri" qəzetində işlədiyim dövrdə sonuncusu oldu. "Sonuncu" deyəndə ki, başqa töhmətlər, iradlar da olub. Lakin mən oxuculara ən ma-raqlılarını təqdim etdim. Həmid Nəcəfquliyev adı çəkilən məqaləsində, həqiqətən, belə halların dəfə-lərlə baş verdiyini yazırdı: "Mən "Azərbaycan gəncləri" qəzetinə işə keçəndən sonra Əlirza Balayev ilə neçə illər birgə çalışdım. Redaktor müavini vəzifəsinə komsomol işindən gəlməsinə baxmayaraq, sovet dövrünün təbiri ilə desək, dissident düşüncəli, demokratik xislətli adam idi, ancaq sözünü yeridəndə sərt olurdu. Fəaliyyətində həmişə nəzərə çarpan bu cəhət ildə bir neçə dəfə – redaktor məzuniyyətə, eza-miyyətə, xarici səfərə gedərkən xüsusilə barizlik kəsb edər və bunun ona həmişə başağrısı gətirməsinə baxmayaraq, beləcə davam edərdi. Redaktoru belə əvəzətmələrin heç biri qalmaqalsız ötürməzdi. Hər dəfə partiyanın Mərkəzi Komitəsində yazıya irad tutular, redaktor qayıdandan sonra onun məsələsi redaksiya heyətinin iclasında müzakirə olunur və cəzalandırılırdı." ("Həftə" qəzeti, 10-16 yanvar 2004-cü il, s.8).

Ön cərgədə: Zeynal Babayev, Cəmil Əlibəyov, İdris Qasimov; ikinci cərgədə: Əli Səmədov, Həmid Nəcəfquliyev, Abdulqəni Qədirov, Əlirza Balayev, Tofiq Mütəllibov, Əmrah Əmrahov

Həmidin yazdıqları həqiqətdir. Lakin qəlb isindirən, güc verən münasibətlər də olurdu:

“Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaksiyası
Əlirza Balayevə

Salam! 7 avqust tarixli nömrənizdə verilən səhifə həddindən artıq xoşuma gəldi. Əjdər Fərzəlinin “Həməşərə saati”, “Ağası gülüm olanın...” adlı məqalələri yazılış tərzinin şirinliyi ilə bərabər həm də maraqlı elmi dəlil və faktlarla zəngindir. Xüsusən Əjdərin məqaləsindən çox şey öyrəndim. Mənim təşəkkürümü müəllifə yetirmənizi xahiş edirəm.

İ. Abdullayevin “Dünya yaxşıların dünyasıdır” məqaləsi şeir qədər təsirli olmaqla böyük fəlsəfi ümumiləşdirməyə malikdir. Bu mövzuda bir şeir yazdım.

“Qanımda yaşayan eşq” şeiri Şahmarın ən yaxşı şeirlərindəndir. İdeya da gözəldir, ideyanın həlli də. Çünki yaşanmış hissdır.

Ümumiyyətlə, bu səhifəyə görə redaksiyanın əməkdaşlarına və müəlliflərə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Sağ olun.

Hörmətlə

B. Vahabzadə

Şəki (il göstərilməyib)

Qlavlit hara baxırdı?

Haqqında söhbət gedən dövrün mətbuat aləminə bələd olan hər kəsin qarşısına belə bir sual çıxacaq: bəs Qlavlit hara baxırdı? Danışıda bu cür adlandırdığımız təsisatın adı belə idi: Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Mətbuatda Dövlət Sırrını Qoruyan İdarə. Baş idarə isə Moskvada idi: SSRİ Nazirlər Soveti yanında Mətbuatda Dövlət Sırrını Qoruyan Baş İdarə. Müttəfiq respublikalardakı idarələr birbaşa Moskvaya tabe idi və oradan alınan sənədlər, təlimatlar əsasında işləyirdi. Əslində isə, Qlavlitin Moskvadakı Baş İdarəsi Sovet İttifaqının baş senzoru, müttəfiq respublikalardakı idarələri isə yerlərdəki senzorlar idi. Heç bir mətbuat Qlavlitin imzası olmadan çap edilə bilməzdi. Dövlət sırrını qorumaq isə bir örtü idi. Jurnalistdə hansı dövlət sirri ola bilərdi ki, onu faş etsin? Mən təcrübəmdə Qlavlitdən heç zaman “bu dövlət sirridir, çıxardın” sözünü eşitmədim. Bütün hallarda

Qlavlitin tapşırığına əməl olunmalı idi. Bizim toqquşmamız da buradan qidalanırdı. Sözü yenə Həmid Nəcəfquliyevə verirəm:

“Sual oluna bilər ki, F. Mehдинin şeiri Qlavlitdən necə keçmişdi? Məsələ bundadır ki, Ə. Balayev redaktoru əvəz edərkən Qlavlitlə həmişə mübahisəyə qalxardı. Fəmil Mehдинin şeirlərinin çapından əvvəl baş vermiş belə mübahisələrdən birini xatırlayıram.

Ə. Balayev qəzetin növbəti nömrəsini çapa imzalayaraq, komsomolun Mərkəzi Komitəsinə iclasa getmişdi. Redaksiyaya qayıtdığı zaman qəzetin çapı ilə marqlananda, ona bildirdilər ki, Qlavlit çapa icazə vermir, Məmməd İsmayılın şeirini nömrədən çıxarmağı tələb edir. Onun Qlavlitlə telefon söhbəti indiki kimi yadımdadır: Məmməd İsmayılın şeirini biz qəzetdən çıxarmayacağıq, çapa icazə verməsəniz, qəzeti buraxmayacağıq. Sabah, yəqin ki, Mərkəzi Komitədə “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin nə üçün çıxmadığını araşdırarlar. Kimi günahkar hesab etsələr, o da cavab verər.

Redaksiya intizarla gözləyirdi. Ə. Balayevin xasiyyətinə bələd olan işçilər bildirdilər ki, Qlavlit qəzetin çapına icazə verməsə, o da Məmməd İsmayılın şeiri olmadan çapa göndərməyəcək. On-on beş dəqiqədən sonra Qlavlitdən zəng edib, qəzetin çapına icazə verildiyini bildirdilər...” (“Həftə” qəzeti, 10-16 yanvar 2004-cü il, s.8).

Hadisəni, təbii ki, yaxşı xatırlayıram, unudulması əhvalat deyil. Həmin qəzeti o zaman götürüb saxlamağıma baxmayaraq, onu tapmadım. Ancaq eynilə baş verən toqquşmaya aid digər qəzet əlimin altındadır. İradlar Xəlil Rzanın “Mən bir azdan uçasıyam!” və yuxarıda haqqında bəhs etdiyim Müzəffər Şükürün “Qarabağ bülbülləri” şeirlərinə aid idi. Xəlil Rzanın şeirində belə bir bənd vardı:

*Gözlərim saatın üç əqrəbində,
Əsrlər, eralar ixtiyarımda.*

*Doğma İdel çayı, Bozsu, Araz, Kür
Vurur nəbzim kimi şah damarımda.*

*“Azərbaycan gəncləri”
18 dekabr 1984-cü il*

Tələb edirdilər ki, “İdel” əvəzinə “Volqa” olmalıdır. Şair çayı türk xalqlarında olduğu kimi adlandırmışdı.

Özü Qarabağdan olan Müzəffər Şükürün isə şeirinin son bəndində mətnaltı mənə görürdülər:

*Nisgilli qəlbləri yatırmaq üçün
Ötən şirin dillər Qarabağdadır.*

*Bayquş səslərini batırmaq üçün
Yaxşı ki, bülbüllər Qarabağdadır.*

*“Azərbaycan gəncləri”
18 dekabr 1984-cü il*

Mən söhbətə artıq hazırlamışdım. Qarabağda bayquşlar yaşayır, ya yox? Mənbələrə baxdım: bayquşlar dağ yamaclarındakı kolluqlarda, meşədəki ağac koğuşunda, qayalardakı yarıq yerlərdə yaşayırlar ki, bunların da hamısı Qarabağda var. Dedim ki, Qarabağda ermənilərlə yanaşı, bayquşlar da yaşayır.

Hər iki düzəlişdən imtina elədim. Mübahisə davam edəndə isə, dedim ki, qəzet çıxmıyacaq, görək sabah kim cavab verəcək. Bir azdan zəng oldu ki, qəzet imzalanıb, gələn çapa aparın... Bu, Fəmil Mehдинin “Mənim yubileyim” şeirinin çapından bir həftə əvvəl olmuşdu.

Qəzet çapdan çıxandan iki gün sonra Qulu Xəlilov mənə hədiyyə etdiyi irihəcmli “Həyatdan gələn səslər” adlı kitabında yazırdı: “Şəxsiyyətinə, vətəndaşlığına, cəsarətinə və jurnalist hünərinə dərin rəğbət bəslədiyim Əlirza müəllimə - dostluq hissələri ilə dolu. 20.XII. 1984.” Bir neçə gün sonra Şəmşad Rza irihəcmli “İnam” adlı povestlər kitabını hədiyyə edərkən yazdığı mətn: “Köməyimiz, arxamız, son dərəcə qayğıkeş jurnalist qardaşım Əlirza nişanə hörmətlə. Ş. Rza 26.XII 84”

Qlavlitlə ən ciddi toqquşmam 5-6 il sonra baş verəcək və elə ciddi ki, SSRİ Nazirlər Soveti yanında Mətbuatda Dövlət Sırrını Qoruyan Baş İdarə də işə qarışmalı olacaq... Bu barədə sonrakı hissələrin birində...

(*Davamı var*)